

ОДБРАНБЕНИОТ СИСТЕМ НА ГРАДОТ БАРГАЛА

Трајче Нацев

доцент на Институтот за историја и археологија на Факултетот за образовни науки при
Универзитетот Гоце Делчев – Штип

Драган Веселинов

доцент на Универзитет Евро Балкан - Скопје

Апстракт

Баргала од римски логор во IV век прераснува во *civitas* и својот најголем развој го доживува во V и VI век. Во овој прераснува во силен воен, економски и духовен центар а воедно и главна станица на дијагоналниот пат Хераклеја – Сердика. Од III век настапува немирен период кој се одразил на сигурноста на градовите. Поради тоа, а со цел да се обезбеди сигурноста на населението и материјалните добра со кои располагал градот Баргала била изградена фортификација пропратена со дополнителни одбранбени елементи. Сите тие заедно го сочинувале одбранбениот систем на градот кој овозможувал добра заштита од непријателските напади.

Клучни зборови: Баргала, одбранбен систем, град, фортификација, заштита, одбрана.

Градот Баргала се наоѓа во подножјето на планината Плачковица, на десниот брег на Козјачка Река, кај некогашниот Горен Козјак во месноста Градот, на оддалеченост од 2,5 км јужно од денешното село Долен Козја.¹

Местоположбата и опкружувањето на градот Баргала му овозможувало добар економски развој. Во неговата околина се среќаваат природни богатства кои ги задоволувале потребите на месното население што пак придонело за се поголем развој на градот. Покрај природните богатства, самата клима и големите плодни површини создавале услови за развој на земјоделието и сточарството.

¹ Трајче Нацев, Антиката во Брегалничкиот басен, НУ Завод за заштита на спомениците на културата и мизеј-Штип, Штип, 2013, 247

Плодните површини во околината на градот Баргала, поточно во долниот тек на Козјачка Река и на левиот брег на Брегалница, од село Аргулица до село Таринци биле поволни за производство на земјоделски култури. Климатските услови дозволувале и одгледување на винова лоза за производство на вино (омилен пијалак на Римјаните) кое било развиено уште од најстарите времиња.²

За развојот на сточарството големо влијание имале богатите пасишта на територијата на Баргала, за одгледување на крупен добиток а од ситниот биле застапени овцата и козата.

Самата планина која ја споменавме, имала многу дивеч што пак овозможувало населението од градот Баргала да се занимава со лов. Козјачка Река во тој период имала голем водостој и била богата со риба. Ова придонело за развој на риболовот кој заедно со ловот и претходно споменатите економски гранки придонесувале за просперитет и прогрес на економијата во ова населено место до доцната антика.

Покрај овие, во градот Баргала и неговата околина во доцноантичкиот период егзистирале и други економски сегменти. Како такви биле и рударството, градежништвото, грнчарството, обработката на дрво, ковачкиот занает и кожарството.

Како важен дел од развојот на ова населено место претставувало рударството. Експлоатацијата на рудните богатства овозможувала суровини кои биле неопходни за секојдневниот живот на населението во градот.

Во градот постоеле повеќе занаетчиски гранки кои се негувале и усовршувале. Во градежништвото како основно градежно средство се употребувал каменот кој бил присутен на теренот во околината на градот. Грнчарството било негувано и мошне развиено каде богатат палета на грнчарските производи овозможила широка примена во секојдневниот живот. Шумите од планината Плачковица овозможувале развој на обработката на дрвото, а бил застапен и ковачкиот занает во градот Баргала.³ Кожата како суровина добиена од многубројниот добитокот кој се одгледувал придонело за брз развој и на кожарството од што се произведувало главно облека за населението во ова населено место.

² Трајче Нацев, Доцноантичкиот град Баргала, Штип, 2008, 22.

³ Истиот, цит.труд, 24.

Градот Баргала бил дел од патната комуникација Астибо-Баргала-Мородвиз-Виница, во должина од 41 км кој би можела да претставува продолжение на дијагоналниот пат што ја сече Р. Македонија, со што Хераклеја преку Стоби била поврзувана со Пауталџија и Сердика.⁴ Овие патни траси кои се користеле во доцноантичкиот период биле изградени уште во римско време. За зголемување на безбедноста при движењето низ нив биле изградени крајпатни стражи.

Од III век во државниот систем како резултат на постојаните напади од готските племиња кои ги опустошувале населените места настанала криза. Како излез од кризата неопходно било спроведување на реформи поедно во погодените области на Римското царство. Како главни реформатори Диоклецијан, Константин I, Теодосиј I и Теодосиј II извршиле подобрување не само во политичката туку и во воената сфера низ провинциите на држата. Посебно било посветено внимание во утврдување на населените места односно создавање на одбранбен систем кој ќе овозможи нивна одбрана и заштита. И градот Баргала бил опфатен со таквите реформи, кој како развиено економско и верско место, располагал со сопствен одбранбен систем кој го бранел и штител неговото население од непријателски напади.

Одбранбениот систем на градот Баргала го сочинувале од **утврдувањето, ровот (fosa) и помали утврдувања**, радијално распоредени околу градот скоро на исто растојание.

Утврдувањето имало за цел да обезбеди заштита и сигурност на населението на територијата што ја зафаќа градот. Тоа претставува главен атрибут во одбраната на Баргала во случај на опсада. По реконструкцијата на утврдувањето извршена како последица од настапениот немирен период од III век, Баргала во IV век од каструм⁵ преминува во *civitas*⁶. Утврдувањето било сочинето од следните елементи: одбранбен сид, протеихизма, куртина, кули, порти, пропугнакулум и скали.

Одбранбените сидови на градот формираат неправилна трапезоидна правоаголна форма, со ориентација северозапад-југоисток. Северозападниот одбранбен сид (Сл.1) е ориентиран северозапад-југозапад со должина од 155 м и ширина од 2,30 м.. На овој сид се распоредени шест одбранбени правоаголни кули, од кои две аголни.

⁴ Истиот, цит.труд, 25.

⁵ Иван Микулчиќ, Антички градови во Македонија, книга 8, Скопје 1999, 139-145, 189-209.

⁶ Истиот.

Четири од нив се со мал дел вовлечени во ѕидот за разлика од две кои го формираат главниот влез и се фланкирани на одбранбениот ѕид.

Североисточниот одбранбен ѕид е со ориентација северозапад-југоисток чија должина изнесува 295 м и широчина од 2,20 м. И на овој ѕид се распоредени 6 кули, но поради неговата отвореност има можноста од постоење на повеќе за да се зајакне одбраната на оваа страна.

Југоисточниот одбранбен ѕид кој е во паралела со Северозападниот, е во должина од 150 м. и ширина 2,30 м. и на него има помал број на кули⁷. На околу 30 м. југоисточно од ѕидот постои суводолина која влегувала во системот на одбрана на овој дел од градот.⁸

Југозападниот одбранбен ѕид кој пак не е во паралела со Североисточниот е со должина од 295 м. и широчина од 2,30 м. Овој одбранбен ѕид имал распоредено 5 кули. Неговото излегување од оската било направено со намера да се избегне коритото на Козајчка Река кое е пак на 30-40 м. југозападно од одбранбениот ѕид.⁹

Изградбата на овие одбранбени ѕидови била изведена во техника *opus incertum* со нагласени хоризонтални редови, користејќи речен и песочен камен кој меѓусебно бил поврзуван со варов малтер и фуџи меѓу камењата од 0,03-0,05 м.

За да се спречи директен удар при непријателски напад на ѕидините на градот како одбранбена линија е изградена протоехизма. Воглавно таа не дозволувала да не се доближат опсадните справи до одбранбениот ѕид. Со оглед на отвореноста на Баргала кон северозапад и североисток протоехизмата имала значајна улога во одбраната на градот на тој дел.

Куртината како елемент на утврдувањето претставува растојание помеѓу две кули. Таа е доста висока и широка што овозможувала на бранителите дополнителна сигурност. Се состои од субструкција (темелна основа) и суперструкција (ѕидно платно). Субструкциите на куртините на Баргала биле градени во техника *opus caementicium* од речен камен и варов малтер, поставени на здрава жолта песочна

⁷ Се претпоставува дека постоеле 4 кули, но не се исклучува можноста за постоење на помал влез кој бил штитен од една кула.

⁸ Трајче Нацев, Доцноантичкиот град.....,59.

⁹ Истиот, цит.труд, 26.

карпа.¹⁰ Низ целиот одбранбен ѕид длабочината на субструкцијата на куртините се движи од 1,60-1,80 м. додека пак широчината од 0,20-0,40 м., поголема од широчината на суперструкцијата. За разлика од субструкцијата, суперструкцијата е градена во техника *opus incertum* со скоро нагласени хоризонтални редови, користејќи воглавно речен камен и мал процент на приделкан жолтеникав песочник. Разликата во ширините на куртините била мала поради тоа што подеднаква била опасноста од сите четири страни на градот.¹¹

Како значаен елемент на утврдувањето претставувале кулите (Сл.2). Нивната намена е да ја осигураат заштитата на куртините и на портите па биле издадени надвор од линијата на ѕидините. Меѓусебното растојание на кое се рапоредувани се движело од 36-39,60 м. и со нивната поставеност директно навлегувале во редот на непријателот и лесно го напаѓале. И овде се среќаваат субструкција и суперструкција кои биле градени со истите техники и градежен материјал како и кај куртините. Вкупниот број на кули со кои располагало утврдувањето на градот Баргала бил 21.¹² Сите кули кои досега се откриени се со правоаголна форма и конструктивно се врзани со куртините, од кои некои уште во субструкцијата, а некои и во суперструкцијата. На утврдувањето на Баргала според поставеноста се разликуваат три вида на кули: аголни, вовлечени и фалнкирани.¹³

Во градот влегувањето и излегувањето во мирновременски услови се одвивало преку две порти. Со локација во централниот дел на северозападниот одбранбен ѕид била смстена *Porta Principalis* (Сл.3) чиј план е со правоаголна форма ориентирана северозапад-југоисток, додека во североисточниот одбранбен ѕид во непосредна близина на Епископската базилика е сместена т.н. североисточна порта. И двете порти од двете страни имале по две одбранбени кули, со правоаголна форма.

Пропугнакулумот кој претставува место пред портите на утврдувањата е значајно бидејќи помага во спречување на непријателот да стигне до самиот влез. Во утврдувањето на градот Баргала како одбранбен елемент го бележиме надворешниот пропугнакулум и кај двете порти. Кај *Porta Principalis* надворешниот пропугнакулум е формиран од самата порта и три параметрални ѕидови: североисточен, југозападен и

¹⁰ Трајче Нацев, *Антиката во Брегалничкиот...*,247.

¹¹ Истиот, *цит.труд*, 248.

¹² Досега се откриени 11 кули кои заедно со неоткопаните сектори од утврдувањето би изнесувале 21, за што се остава можност нивниот број да биде зголемен со 2-4 кули.

¹³ Види пошироко во Трајче Нацев, *Доцноантичкиот град.....*,44-61.

северозападен во кој е сместен главниот влез во форма на ескедра со широчина од 7,60 м., каде ширината на периметралните сидови не заостанува од онаа на одбранбеите сидови (2,30 м.).¹⁴ Формата на пропугнакулумот е правоаголна и неговата ориентација е на североисток-југозапад.

На платформата на одбранбените сидини бранителите на градот Баргала се искачувале по скали (Сл.4) Тие биле припиени или вовлечени во нишите на внатешното лице на сидовите. Иако досега се откриени скали само на источното крило од Северозападниот, тие треба да постојат и на останатие одбранбени сидови.

Како дел од одбранбениот систем на градот Баргала претставува и **ровот (fosa)**. Тој следејќи ја линијата на одбранбениот сид, при непосреден непријателски напад претставува и прва одбранбена линија. Како кај протоехизмата така и кај ровот (фосата), поставеноста била на северозападната и североисточната страна на градот поради тоа што се сметало дека тие страни биле поотворени и за истите имало потреба од зајакната одбрана.

Помалите утврдувања, околу градот претставувале важен сегмент во неговиот системот на одбрана. Нивната распореденост скоро на исто растојание, радијално околу градот само ја претставува вредноста и стратешкото значење во одбраната на ова населено место.

На еден благо зарамнет рид, западно од градот во непосредна близина на село Долни Козјак се наоѓала одбранбена доцноантичка кула (Сл.5). Била со квадратна форма и со димензии 5X5 или површина од 25 м².¹⁵

Северозападно од градот Баргала на платото¹⁶ на ридот кој излегува од селото Долни Козјак била локацијата на утврдувањето Бандера(Сл.5). Ова утврдување кое претставува castelum, имало доминанта положба на околниот терен чиј одбранбен сид бил широк 2м. Истиот е сидан во техника opus incertum без нагласени хоризонтални редови, со речен камен кои меѓу себе, биле поврзувани со варов малтер.¹⁷

¹⁴ Трајче Нацев, Доцноантичкиот град.....,49-50.

¹⁵ Истиот, цит.труд, 135.

¹⁶ Платото било поставено во правец северозапад-југоисток и на југоисочната страна малку подигнато и опкружено со стрмни падини.

¹⁷ Трајче Нацев, Антиката во Брегалничкиот...,265.

Утврдувањето кое претставувало дел од системот на одбрана на градот функционираше како посебна воена единица, кога Баргала преминува од castrum во civitas.¹⁸

Утврдувањето Кула(Сл.5), сместено на еден висок рид кај село Црвулево било на растојание од 3-4 км северно од Баргала. Неговите одбранбените ѕидови кои формирале неправилен форма зафаќале површина од околу 0,5 ха. За своите потреби утврдувањето располагало со посебна економија.

Во Цвилинг, североисточно од градот, на еден благо зарамнет рид се наоѓала четвртата одбранбена кула(Сл.5)..

На 2 км југозападно од селото Калаузлија било поставено утврдувањето Кула (castelum-spekula) (Сл.5).. Ова утврдување било оддалечено 4 км југоисточно од Баргала. Неговата распространетост била на зарамнето јазичесто плато, на еден издаден гребен, кој на западниот крај стрмно се издига над коритото на Козјачак Река, од нејзината десна страна што претставува природна препрека која му дава стратешка позиција во делот на одбраната. Одбранбениот ѕид на утврдувањето зафаќа простор со површина од околу 4,5 декари.

Сивлик претставува утврдување кое се наоѓа на еден висок рид на 500-800 м источно од селото Радање(Сл.5).. Од Баргала е оддалечено околу 3-4 км. Утврдувањето всушност е четвртата кула сместена на платото од ридот градена со камен и малтер.

На нешто поголемо растојание (5-6 км) југоисточно од градот Баргала се наоѓа утврдувањето Јумурташ(Сл.5).. Поточно неговата локација е на 800-900 м од Голем Габер и покрај поголемата оддалеченост во однос на другите утврдувања сепак влегува во одбранбениот систем на градот.¹⁹

Генерално одбранбениот систем на градот Баргала го сочинувале три сегменти и истите во суштина ги претставувале трите одбранбени линии. Помалите утврдувања во својата одбранбена улога влијаеле на тој начин што во нив се стационарирало мал број на војска кои за кратко време би го задржале непријателот. Биле поставувани на стратешки позиции со кои не само што им овозможувале прегледност на теренот туку и соодветна одбрана и заштита. Растојанието од утврдувањата до градот било

¹⁸ Блага Алексова, Епископија на Брегалница, Прилеп 1989, 33-34.

¹⁹ Трајче Нацев, Антиката во Брегалничкиот...,250.

релативно мало но времето на задржување на непријателот доволно за да се изврши благовремено известување за опасноста на војската и населението во градот со цел тие да се организираат и подготват за одбрана. Ваквата улога на овие утврдувања била мошне значајна бидејќи навремената организација и подготовка на одбраната на градот значело и полесно справување со непријателскиот напад.

Ровот (fosa) пак имал улога да го спречи напредувањето и доближувањето на непријателот, а посебно на опсадните машини до одбранбените ѕидови на градот. Посебно значајно е тоа што бил поставен на поотворените страни на градот кои немале природни препреки со што се зајакнувала одбраната и на тој дел.

Градежната техника која се користела за одбранбените ѕидови и некои одбранбени елементи на утврдувањето била *opus cementicium* во субструкцијата и *opus incertum* во суперструкцијата. Овие градежни техники и користениот материјал придонесувале за голема цврстина и стабилност на овие елементи на утврдувањето. Сите негови елементи биле соодветно изградени и поставени со што му овозможувале остварување на ефикасна одбрана и заштита на градот Баргала што воедно претставува и негова последна одбранбена линија.

Со ваквото располагање и поставеност на трите сегменти кои го сочинувале одбранбениот систем на Баргала може да се каже дека тој спаѓал во градови со развиена одбрана во доцноантичкиот период.